Heerlijk en schoon om te sien
uit de schatten van de Amsterdamse Hortus Bibliotheek

De illustraties in dit boek, vaak handgekleurd en originele aquarellen, zijn afkomstig uit de Hortus Bibliotheek, nu onderdeel van de Bijzondere Collecties van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek.

Wandelend in de oase van rust en schoonheid die de Amsterdamse Hortus Botanicus is zal het bij veel bezoekers niet bekend zijn dat de tuin niet alleen een rijke historie heeft, maar als weerslag daarvan ook een boekencollectie heeft opgebouwd die cultuur- en wetenschapshistorisch gezien bijzonder interessant is. Deze wordt tegenwoordig zorgvuldig bewaard bij de afdeling Bijzondere Collecties van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek aan de Oude Turfmarkt en bij de Artis Bibliotheek aan de Plantage Middenlaan. De Hortus zelf heeft nog wel een eigen handboekerij.

De Hortus, ontstaan uit een al in 1638 gestichte medicinale tuin voor artsen en apothekers en sinds 1682 gevestigd op zijn huidige plaats in de Plantage, kreeg wereldroem door de prachtige exotische siergewassen die de Hortus-commissarissen in de zeventiende en achttiende eeuw lieten aanvoeren. Commissaris Jan Commelin, die zelf een prachtige buitenplaats had, begon al snel na de vestiging in de Plantage met het verzamelen van boeken voor de tuin. Samen met zijn collega-commissaris, VOC-voorzitter Joan Huydecoper, gaf hij bovendien opdracht tot het schilderen van een groot aantal nieuw ingevoerde en tot dan toe onbekende planten. In 425 aquarellen beeldden verschillende kunstenaars de nieuwe exotische planten van de Hortus af. De aquarellen werden gebonden in negen grote delen, de zogenaamde Moninckxatlas. In 1693 wordt in een beschrijving van Amsterdam, gemaakt door Caspar Commelin, een broer van Jan, al vermeld: *In de warme stoof stond een boekenkas van verscheydene kruid-boeken, daaronder een geteekend boek met waterverf, door eene Moninks gedaan. … 't welk nog jaarlijks werd gecontinueerd,'t geen heerlijk en schoon om te sien is.* De atlas bevindt zich nu bij de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek en is in de Beelddatabank Botanie geheel digitaal toegankelijk gemaakt en daardoor voor iedereen beschikbaar.

In de achttiende eeuw bestudeerden geleerden uit de hele wereld de planten in de Hortus en raadpleegden zij de boekerij. Onder de vele voor de botanie en wetenschap belangrijke boeken met prachtige afbeeldingen waren onder andere aanwezig Commelins *Horti Medici Amstelodamensis* (over de exotische gewassen in de Hortus), Reede van Drakensteins *Hortus Malabaricus* (over de planten van zuid-west India), Rumphius' *Amboinsch kruidboek*, Linnaeus' *Hortus Cliffortianus* en Maria Sybilla Merians boeken over Europese en Surinaamse insecten. Linnaeus raadpleegde bij zijn bezoek aan Holland de bibliotheek en baseerde zich in zijn *Species plantarum* van 1753 voor 259 soorten op de beschrijvingen en afbeeldingen van de Commelins.

In 1861 werd een deel van het oude boekenbezit naar de Stadsbibliotheek, voorloper van de universiteitsbibliotheek, overgebracht. Bij de stichting van de universiteit van Amsterdam in 1877 gingen de Hortus en de bibliotheek deel uitmaken van de universiteit; de boeken bleven evenwel in de Hortus staan. In 1983 werden de kostbaarste boeken naar de Universiteitsbibliotheek overgebracht. Dankzij een oude handgeschreven catalogus ontdekte men bij Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek dat vrijwel de hele achttiende-eeuwse boekerij van de Hortus nog bestaat. De meeste banden zijn gebonden in perkament met in gouden letters de naam *Hortus Medicus Amstelodamensis*, of een variatie hierop.

Een belangrijke schenking kreeg de Hortus in 1924, namelijk de bibliotheek van het buiten Spaarnberg bij Santpoort. Deze was in het midden van de negentiende eeuw verzameld door de toenmalige eigenaar, de bankier Van der Hoop die een gepassioneerd botanicus was en op zijn buiten zelf planten kweekte. Het was een zeer kostbare verzameling botanische prachtwerken. Ook deze boeken zijn inmiddels voor optimale bewaarcondities naar de universiteitsbibliotheek overgebracht maar de destijds speciaal ontworpen Spaarnbergkasten kunnen nog steeds bewonderd worden in het naast de Hortus gelegen gebouw, waar vroeger de bibliotheek en het botanisch instituut van de Universiteit van Amsterdam gevestigd was. De beroemde geneticus professor Hugo de Vries, die in de voetsporen van Darwin een nieuwe evolutieteheorie bedacht en die ook directeur van de Hortus was, liet in het begin van de vorige eeuw dit laboratorium neerzetten. Het werd later Hugo de Vrieslaboratorium gedoopt. Het onderzoeksinstituut met de Hortusbibliotheek verhuisde in 1986 naar het Science Park in de Watergraafsmeer. Onlangs zijn de laatste oudere en zeldzame boeken en collecties van de bibibliotheek verhuisd naar de Artis Bibliotheek, onderdeel van de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek. Door de combinatie met de collectie zoölogische boeken en archieven die daar reeds aanwezig was is daar nu een schat aan materiaal te vinden, bijvoorbeeld de complete serie van het langst nog lopende botanische tijdschrift ter wereld *Curtis' Botanical Magazine*, waarvan de complete serie zeldzaam is.Verder enkele archieven van Amsterdamse hoogleraren, waaronder Hugo de Vries (waarin duizenden brieven, onder meer een van Darwin) en van zijn collega voor dierkunde Max Weber. Ook prenten, tekeningen en foto's behoren tot dit biologische erfgoed, alles van groot belang voor het bestuderen van de geschiedenis van de biologie zoals beoefend aan de universiteit van Amsterdam. Een groot deel van de platen in dit boek komt uit deze 'Hortus Bibliotheek in Artis'.

Mogen de boeken van de Hortus, al eeuwenlang geraadpleegd, door hun schoonheid een bijdrage leveren aan het genieten van de wilde planten zoals die beschreven zijn in dit boek!

Diny Winthagen
Oud-bibliothecaresse Hortus Bibliotheek,
Gastonderzoeker botanische collectie Artisbibliotheek